

<https://rito.riigikogu.ee/>

Riigikogu Toimetised

RiTo 40/2019

RIIGIKOGU TOIMETISED

Riigikogu Toimetised (RiTo) Riigikogu Kantselei väljaanne
Ilmub aastast 2000

Riigikogu Toimetised (RiTo) on parlamendi põhiseaduslikke ja ühiskondlikke ülesandeid mõtestav perioodiline ajakiri, mis ilmub kaks korda aastas – juunis ja detsembris. RiTo on ajakiri poliitikutele, teadlastele, õppejõududele, õpetajatele ja üliõpilastele, ametnikele, äri- ja mittetulundusühingute liikmetele ning kõigile poliitika huvilistele. RiTo missioon on edendada dialoogi teadlaste ja riigitegelaste vahel.

Uuringute ja arvamuste rubriigis avaldatakse ka eelretsenseeritud heatasemelisi teadusartikleid, mis käsitlevad nüüdisühiskonna, riigivalitsemise ja poliitika huvipakkuvaid probleeme. Eesmärk on sotsiaalteaduste originaalsete uurimistulemuste abil mõtestada teaduspõhiselt praktilist valitsemiskogemust.

Oodatud on Eesti autorite välismaistes teadusajakirjades avaldatud artiklite eestindused.

The Riigikogu Toimetised (RiTo) = the Journal of the Estonian parliament is a forum for discussing the constitutional tasks of the Parliament and it is oriented towards politicians, scholars, teachers of universities, students, civil servants and representatives of business and non-profit associations, and everybody interested in politics. It also publishes peer reviewed research papers that deal with the issues of interest in modern society, governance and politics.

TOIMETUSKOLLEGIUM:

Maris Lauri – Riigikogu liige

Enn Eesmaa – Riigikogu liige

Raul Narits – Tartu Ülikooli võrdleva õigusteaduse professor

Jaak Aaviksoo – Tallinna Tehnikaülikooli rektor, akadeemik

Anu Toots – Tallinna Ülikooli sotsiaalpoliitika professor

Kaire Põder – Estonian Business Schooli professor

Ivo Juurvee – Rahvusvahelise Kaitseuringute Keskuse teadur

Priit Suve – Sisekaitseakadeemia professor

Henry Kattago – Riigikantselei strateegiadirektor

Antero Habicht – Riigikogu Kantselei asedirektor

Rita Hillermaa – Eesti Rahvusraamatukogu sotsiaalia ja parlamendiraamatukogu juhtivspetsialist

Meelis Kitsing – Arenguseire Keskuse uuringute juht

TOIMETUS:

Peatoimetaja: Mart Raudsaar | Mart.Raudsaar@riigikogu.ee

Tegevtoimetaja: Leeni Uba | Leeni.Uba@riigikogu.ee

Keeletoimetaja: Kaidi Saavan

Tõlkeartiklite tõlkijad: Mari Ets; Alias Tõlkeagentuur

Kokkuvõtete tõlkijad: Mari Ets, Tatjana Kobanova, Helve Trumann, Mari Vihuri

Kujundaja: Ahto Meri

Nimeregistri koostaja: Kai Ellip

Tehniline toimetaja: Piret Pärigma, Eesti Rahvusraamatukogu | Piret.Pargma@nlib.ee

Küljendaja: Merike Kaseorg

Trükk: AS Printon Trükikoda

Riigikogu Toimetiste address:

Riigikogu Kantselei, Lossi plats 1a, 15165 Tallinn, Eesti/Estonia

Telefon +372 631 6382; faks +372 631 6354; e-post: RiTo@riigikogu.ee

Autoriõigus: Riigikogu Kantselei 2019

Fotod: Renee Altrov, Johan-Paul Hion, Aivo Kallas, Reti Kokk, Lauri Kulpsoo, Peeter Langovits, Parikas, Küllike Pedaste, Erik Peinar, Mati Reinhold, Piret Räni, Peeter Säre, Andres Tennus; Eesti Rahvusraamatukogu; Ilmamaa; Eesti. 20 aastat iseseisvust sõnas ja pildis. (1939). Tallinn: Konjunktuurinstituut; Riigikogu Kantselei; Rahvusarhiiv; Tartu Ülikool

ISSN 1406-5665

Sisukord

Peatoimetaja veerg

Mart Raudsaar

Teadusest on jätkuvalt kasu 5

■ RiTo vestlusring

RiTo vestlusring

Keegi ei tohi kõrvale põigelda vastutusest 7

■ Fookuses

Jaak Aaviksoo

Teadus ja raha 21

Jüri Engelbrecht, Erki Tammiksaar

Teaduskorraldusest Eestis: minevik ja tulevik 29

Tarmo Soomere

Teaduste akadeemia: kulu või konkurentsieelis 41

■ Rahvusülikool 100 – Eesti läbi sotsiaalteaduste prisma

Kairi Kreegipuu, Raul Eamets

Mida on sotsiaalteadlastel Eestile anda? 55

Andero Uusberg, Kariina Laas

Kuidas psühholoogia abil poliitikaid kujundada? 65

Vjatšeslav Morozov, Andrei Makarišev, Eiki Berg, Kristel Vits

Vene reheappp, Kremli välispoliitika populaarsus ja *de facto* riigid* 75

Kadri Ukrainski, Urmas Varblane, Diana Eerma, Kadi Timpmann, Liina Joller-Vahter

Loodusressursside koht Eesti teadmistepõhises majanduses* 87

Heli Tooman

Miks ja millist turismipoliitikat on Eesti riigil vaja? 103

Ragne Kõuts-Klemm, Veronika Kalmus, Dagmar Kutsar, Mare Ainsaar, Mai Beilmann, Kairi Kasearu, Kadri Soo

Noored ja ühiskond: osalus, rahulolu ja toimevõime* 113

Margus Pedaste, Krista Uibu, Miia Rannikmäe, Eda Tagamets

Kuidas toetada tasemetöödega aineõppes üldiste oskuste kujunemist? 125

Kristina Kallas, Elvira Küün

Diskussioon kakskeelsest haridusest: teadusuuringud ja Eesti mudelid* 135

Lea Leppik, Marju Luts-Sootak, Hesi Siimets-Gross

Nikolai Maim Eesti rahvusülikooli õigusteaduskonna alusepanija ja teadlasena* 151

* Eelretsenseeritud artikkel.

■ *Uuringud*

Lauri Leppik

Eesti pensionide piisavus ja jätkusuutlikkus võrdluspildis 163

Tanel Vallimäe, Peeter Vihma

Eesti mittetulundusühingud ja koostöö 177

■ *Poliitiline mõte*

Jüri Adams

Eesti riigikogu kodukorra põhimõttelised probleemid, 2. osa 191

■ *Varia*

Alar Konist

Kas põlevkivil on kohta ka tulevikus? 201

Diana Beltadze

Rahva ja eluruumide registripõhise loenduse ettevalmistustööst Eestis 213

■ *Rahvusvahelised parlamendiuudised*

Piret Viljamaa

Parlamentaarsed uudised 223

■ *Raamatud*

Antero Habicht

Riigikogu VII–XIII koosseisu viis statistika kogumikku ja pilk muutustele 243

Autoritest 246

Contents 257

Summaries 259

Nimeregister 274

Vene rehepapp, Kremli välispoliitika populaarsus ja *de facto* riigid*

VJATŠESLAV MOROZOV
Tartu Ülikooli Johan Skytte poliitikauuringute instituudi professor

EIKI BERG
Tartu Ülikooli Johan Skytte poliitikauuringute instituudi professor

ANDREI MAKARITŠEV
Tartu Ülikooli Johan Skytte poliitikauuringute instituudi külalisprofessor

KRISTEL VITS
Tartu Ülikooli doktorant

Venemaa lõhub liberaalset maailmakorda, rikkudes rahvusvahelise suhtluse mänguregleid, et suurendada oma mõjujõudu tema enda seatud tingimustel, survevahendiks *de facto* riigid.

Kolmkümmend aastat pärast Berliini müüri langemist ja Nõukogude Liidu lagunemist on Venemaa roll Euroopas uuesti tugevalt kahtluse alla seatud. Kremli kauaaegne, kuid kammitsetud rahulolematuse liberaalse maailmakorraga on tänaseks arenenud selle korra karmiks väljakutseks. Krimmi annekteerimine on kahtlusteta olnud külma sõja järgsele rahvusvahelisele korrale kõige tõsisem destabiliseeriv löök. Venemaa puhul võib täheldada teatavat rahuolu toimuvaga, mis omakorda tekitab halvaendelise

* Eelretsenseeritud artikkel.

oetusärevuse nendes, kes on selles kriisis võimalikud järgmised ohvrid või Moskva välispoliitika eskaleerimise vahendid. Järgnevas artiklis vaatlevad Vjatšeslav Morozov ja Andrei Makaritšev Venemaa Krimmi annekteerimise järgse poliitika sisemaist populaarsust ning pakuvad sellele kultuurilise selgituse. Artikli teises osas käsitlevad Eiki Berg ja Kristel Vits *de facto* riikide väga mitmekesisest maailma. Ka see teema on tihedalt seotud Venemaa välispoliitikaga tema nn lähivälismaal. *De facto* riigid ehk tegelikult eksisteerivad, kuid rahvusvaheliselt tunnustamata riigid on üks vahend Venemaa välispoliitilistes mõjutusarsenalis. Näitamaks, kuidas selliste vahendite kasutatavust nende positiivse hõlmamisega piirata, antakse siin laiem ülevaade *de facto* riikide olukorrast rahvusvahelises suhtluses ning soovitatakse rahvusvahelisel kogukonnal sellesse problemaatikasse pisut erinevat suhtumist, kui seni tavaks on olnud.

VENEMAA POLIITIKA MITMEPALGELISUS. Rehepapp ja Venemaa välispoliitika. Venemaale heidetakse tihti ette „tsiviliseeritud maailma“ rahvusvahelise suhtluse normide rikkumist. Nimekiri eksimustest on üsna pikk, alustades väiksematest õhuruumi rikkumistest ja küberrünnakutest kuni tõsiste sõjaliste rünnakuteni, territooriumide annekteerimise ja poliitiliste mõrvadeni teiste riikide pinnal. Põhjusi selleks võib olla mitmeid. Kohati võib Venemaa ülalnimetatud norme täiesti põhjendatult pelgalt teistmoodi mõista, teisalt soovitakse aga meelega olla rikkuja ja segaduse külvaja rollis. Seeläbi vastab Venemaa samaväärsetele rikkumistele, mida tajutakse lääneriikide käitumises. Siiski kaugem soov näib olevat saavutada kokkulepped endale sobivamates reeglites. Miks on aga Venemaa selline reeglite rikkumine nii oma elanike kui ka teatud osa rahvusvahelise üldsuse silmis legitiimne? Isegi olukorras, kus selle tagajärjeks on võimalikud sanktsioonid, mis mõjutavad selgelt Vene kodaniku heaolu ja vabadusi?

Vene ühiskonnas on levinud viis näha Läänt tugeva, kuid juhmi peremehena, kelle vastu astub julge, aga nõrgem Venemaa.

Sellise välispoliitilise käitumise populaarsust võib tõlgendada läbi kultuurilise prisma. Venemaa käitumine lääneriikide kehtestatud liberaalse maailmakorra tingimustes võib meenutada meile hästi tuntud rehepapi analoogiat, kus talupoeg tõmbab oma kavalusega mõisnikul naha üle kõrvade. Lääne nägemine tugeva, kuid pisut juhmi peremehena, kelle vastu astub julge, aga nõrgem Venemaa, on

Vene ühiskonnas väga levinud viis näha maailma ning mõtestada rahvuslikku uhkust (Morozov 2017b; Morozov et al. 2018). Rahvusvahelisi norme selgelt rikkuvad sammud võivad kodupubliku silmis seetõttu hoopis õiglasena või vähemalt õigustatuna paista. Väljaspool jällegi on Venemaal piisavalt palju liitlasi, kes tajuvad suhtlust Läänega ebaõiglase või ebavõrdsena. Seetõttu võib Venemaa tegutsemine nende silmis just samadel põhjustel heakskiidu leida – keegi teeb Läänele lõpuks rehepappi (hoolimata sellega kaasnevast kahjust). Alljärgnev keskendub siseriiklikele mehhanismidele, mis legitimeerivad Venemaa välispoliitikat. *De facto* riigid on sellises välispoliitikas selgelt vahendite rollis, millega naabritele survet avaldada ning samas oma riigis nõrkade ja rõhutute eest seisja kuvandit projitseerida.

Venemaa strateegiliste pettemanöövrite populaarsus. Venemaa ja NATO riikide ning nende partnerite vahel on alati olnud eriarvamusi rahvusvaheliste normide tõlgendamise osas, kuid Krimmi poolsaare annekteerimine 2014. aastal markeerib veelahet. Läänes on valdavaks saanud seisukoht, et Venemaa teadlikult tõlgendab neid norme meelevaldselt kuni otsese valetamiseni välja, olgu nendeks siis sõjaline kohalolek Ida-Ukrainas, MH17 lennu allatulistamine, sekkumine Ameerika Ühendriikide presidendi valimistesse 2016. aastal, küberrünnakud Lääne riikide vastu, Venemaa strateegilised manöövrid Süürias, lisaks mitmed tähelepanu väärivad tellimusmõrvad ja mõrvakatsed.

Teatud määral on Venemaal tõesti erinev arusaam antud reeglitest – Kreml eelistab poliitilist stabiilsust ega aktsepteeri tänavaprotektidest ja revolutsioonidest kantud poliitilisi siirdeid. Seepärast süüdistab Venemaa Läänt mitmete Ida-Euroopa ja Lähis-Ida riikide siseasjadesse sekkumises, kus demokraatia levitamise egiidi all toimub Lääne geopoliitilise

mõju laiendamine. Venemaa radikaalne suuna muutus võrreldes varasemaga ei ole enam kui loomulik reaktsioon olukorrale, kus nende seisukohti toimuva suhtes arvesse pole võetud. See avaldub sõjalise vastasmõju laiendamises Kaukaasias, Ukrainas ja Süürias. Samuti massikommunikatsioonivahendite laialdases kasutamises oma seisukohtade võimendamiseks ja Lääne ründamiseks. Russia Today, Sputniku ning teiste samaväärsete trollivabrikute sõnum on selge – isegi kui Venemaa rikub kehtivaid norme, on see nende silmis vaid vastureaktsioon läänepoolsetele samade normide rikkumistele (Berg, Mölder 2018).

Kremlis kriitikute silmis on need väited pelk silmapete küüniliste ja manipulatiivsete välispoliitiliste käikude õigustamiseks. Faktilisi tõendeid, mis Venemaa väited ülaltoodud sekkumiste kohta ümber lükkavad, on mitmeid – olgu selleks Vene sõdurite vangilangemised Ida-Ukrainas või MH17 allatulistamise uurimiskomisjoni leitud õhutorjjeraketikompleksi Vene päritolu kohta. Või siis „rohelistehi-keste“ ümber käinud ametlike eituste jada, mille lõpetas Putini enda ülestunnistus 2015. aasta märtsis, et tegemist oli Vene sõduritega. Vaevast, et keegi Venemaal ammu enne seda ülestunnistust uskus, et tegemist *ei ole* Vene armee paigutamisega Krimmi Venemaaga liitmise referendumi ettevalmistusperioodil (Morozov 2017a). Seega, miks toetab Vene avalik arvamus taolistes avantüürides võime, ise nende ametlikke selgitusi uskumata? Kõik avaliku arvamuse küsitlused, valimistulemused ja protestiliikumiste andmed kinnitavad, et välispoliitilised strateegilised pettemanöövrid mitte ei kahjusta Putini režiimi, vaid on valijaskonna seas populaarsed. See ei tulene vaid ametliku propaganda poolt suunatud ajupesust, vaid on seotud ka pettumusega poliitikas ja sealt tuleneva soovimatusena poliitilistes küsimustes moraalipõhiselt seiskohti võtta.

Miks peaksid välispoliitilised pettemanöövrid olema legitiimsed kellegi

silmis, kes kasvas üles Nõukogude Liidus või kelle maailmapilti on kujundanud jäljed, mis too kord tänapäeva Vene ühiskonda on jätnud? Lühidalt võib Venemaa käitumist kirjeldada kui rehepapi oma – see on keegi, kes rikub osavalt reegleid ja ületab piire, mõnikord ka ilma selge põhjuseta. Rehepapp ise on arhetüüpse triksteri kujuna leitav väga erinevates kultuurides (triksteri kuhu kultuurilist analüüsi vaata lähemalt Krull 2006). Kuid Nõukogude kultuuris tõusis

**Venemaa käitumist
võib kirjeldada
kui rehepapi oma –
see rikub osavalt
reegleid
ja ületab piire,
mõnikord ka selge
põhjuseta.**

see revolutsioonieelse perioodiga võrreldes pretsedenditusse seisusse – mõelge näiteks Ostap Benderi karakteri populaarsusele Ilfi ja Petrovi romaanides. Mark Lipovetsky (2009) seletab seda Nõukogude ühiskonna suletusega, kus ametliku elu ja selle kuvandi kõrval oli oluliselt teistsugune tegelikkus. Nõukogude inimene harjus seega toimetama erinevates normatiivsetes süsteemides ega võtnud ühtegi neist ülemäära tõsiselt – siit ka triksteri või rehepapi ehk süsteemi ülekavaldaja kuhu meniskus.

Putini Venemaal on suhetes Läänega selline käitumisviis üle võetud veel ühel põhjusel. Nõukogude kultuur oli ametlikus retoorikas loodud „inimeste poolt ja inimeste jaoks“, nn allasurutud masside emantsipeerimise narratiiv tõstis lihtinimese kultuuriloomes keskmesse. See on oluline erinevus võrreldes 19. sajandi Vene kirjanduse ja kunstiga, mille looja

oli kõrgklass. Talupojad sümpatiseerisid aadlile, kuid samastumist ei toimunud. Samas kujutati ulatuslikult nn *mužiki*'sid (vene talupoegi), kes olid tsiviliseerimata ja ebaausad ning pidevalt otsimas viise, kuidas oma aadlikust peremeest ära kasutada. Sarnast identiteediloomet kandis endas ka Nõukogude ühiskond. Tulemusena võeti lihtsa, kuid kavala talupoja kujutist kui rahvatarkuse ja masside emantsipeerumise ning enesealalhoiuinstinkti kehastust. Rehepapp ehk trikster on olemuselt alati kahe maailma piiridel toimetav – kultuuri ja looduse, loomuliku ja ebaloomuliku, tegeliku ja allmaailma vahel.

Nii on see ka Venemaaga – industriaalühiskond, mis maadleb arengumaa probleemidega; euroopalik riik, mille kuuluvus Euroopasse on küsitavuse all; riik, mille suurvõimu ambitsioonid ületavalt selgelt tema ressursse (Morozov 2017b; 2018a; 2018b; Morozov *et al.* 2018). Hoolimata „Venemaa põlvedelt tõusmise“ retoorikast tajub Putini Venemaa ennast suhtes Läänega endiselt alaväärsena. Ta

Vene ühiskonna kultuurilist konteksti kasutatakse osavalt, et juhtida koduse publiku tähelepanu siseprobleemidelt kõrvale.

naudib globaliseerumise vilju ega oma tegelikult tõsist soovi seda süsteemi muuta. Katsed mingit alternatiivset normatiivset ja institutsionaalset süsteemi luua – nagu näiteks Brasiila, Venemaa, India, Hiina ja Lõuna-Aafrika Vabariigi ehk BRICS assotsiatsioon ja nn *Russkii Mir* ehk Vene Maailm – ei ole vilja kandnud

Venemaa võimekuse piiratuse tõttu. Lääne destabiliseerimine seestpoolt on tõhusaim viis enda julgeolekut suurendada ja staatust tugevdada. Putini režiim kasutab seega Nõukogude kultuuripärandit, legitimeerimaks oma rahvusvahelist korda õonestavat tegevust kodupubliku silmis. Olukorras, kus elatustase enam ei tõuse või lausa langeb, on režiimile lojaalsuse hoidmise huvides vaja leida väline vaenlane, kelle reegleid ja käitumist saab naeruvääristada ning neid justkui üle kavaldada. Ka järgnevaid sanktsioone saab sellise kultuurilise tausta valguses sobitada rehepapi käitumisloogikasse, osav ja kaval lihtnimene hakkab nüüd ise tegema masinaid (või sanktsioneeritud juustu) selle asemel, et neid Lääne peremehe käest impordida.

Venemaa retoorika Lääne poolt ekspluateeritud või kontrollitud ühiskondade ja masside kaitsjana on loomulikult üdini vale. Riik on majanduslikult selgelt neoliberaalse korra osa ja teda valitsev eliit kuulub maailma rikkaimate inimeste hulka. Samas ei takista see kuidagi kuvamast ennast ka väljaspool Venemaad asuvate Lääne kriitikute silmis kui viimase väljakutsujat, ülekavaldajat ja vaeste ning rõhutute nimel koha kätte näitajat. Nii vasak- kui parempopulistide sümpaatiat Putini Venemaa suhtes tuleneb just sellest rehepapi positsioonist, kes Ostap Benderina Lääne peremehed (loe rahvusvahelise korra ja tsiviliseeritud suhtluse reeglid) ära petab ja naeruvääristab. See ei tähenda, et Kreml ise peitub rehepapi tegelaskuju selja taha. Küll aga kasutatakse seda Vene ühiskonna kultuurilist konteksti osavalt taolise poliitika legitimeerimiseks koduse publiku silmis ja sisemaistelt probleemidelt tähelepanu kõrvale juhtimiseks.

Rahvusvahelise rehepapi rolli võtmine on seega tugevalt Vene ühiskonna sisemise dünaamikaga seotud, hirmutavad on pigem selle järeldused rahvusvahelisele korrale. Korra tahtlik rikkumine kinnitab arusaama, et rahvusvahelised normid on lihtsalt antud ajahetke juhusliku

kokkulangevuse tulemiks ega peegelda mingil määral üldtunnustatud reegleid, mis võiksid riikidevahelist suhtlust suunata.

Liberalismijärgne maailm ning Venemaa ja Euroopa suhtlus. Eeltoodu valguses tekib küsimus Venemaa võimalikust rollist lähituleviku suhetes Euroopa ja Euroopa Liiduga. Esiteks on selge, et Venemaa diskursuses on hetkel puudu kriitiline hinnang Moskva enda poliitika mõjust suhete jähinemisele ja siit omakorda arusaam, mida Venemaa peaks omalt poolt tegema edasiliikumiseks. Praeguse liberaalse korra kriisist tuleneva ebakindluse valguses võib Moskva endale lubada nn strateegilist kannatlikkust ja ootamist „milline tuleviku Euroopa välja hakkab nägema“ (Kazharski, Makarychev 2018). Senise tegutsemise eesmärk on aga selgelt olnud soov saada selles postliberaalses maailmakorras suurem sõnaõigus, mis on Kremli retoorikas küll rüütatud suurema kaasatuse ja liberaalse korra loodud ebavõrdsuse vähendamise nõudega. See postliberaalne kord peaks olema vähem läänekeskne ning multipolaarne.

Venemaal on vähemalt esmapilgul võrreldes Euroopa Liiduga selged eelised oma seisukoha läbisurumiseks. Ta suudab mobiliseerida suuremas mahus sõjalisi, energia- ja informatsioonilisi ressursse, kaasa arvatud tegelda otsese manipulatsiooniga oma eesmärkide saavutamiseks. Samas on siin aga ka mitmeid küsitavusi. Kreml on oma eesmärkides liberaalset korda lõhkuda siiski suhteliselt isoleeritud, agressioon on olnud poliitiliselt väga kallid strateegia ning ELi riigid on hoolimata paljudest erinevustest siiski omavahel solidaarsed. Venemaa sammud Ukraina suunas ei ole kuidagi taaskehtestanud Moskva domineerivat positsiooni endise Nõukogude Liidu aladel ning strateegilisi edulugusid ei ole ette näidata. Kreml toetas küll Brexitit, kuid poliitilise mõrva katse Salisburys viis kahepoolsed suhted uude madalseisu. Venemaa toetas Le Peni,

kuid peab nüüd suhtlema Macroniga. Trumpi valimisvõidu üle rõõmustamine Moskvas jäi äärmiselt lühiajaliseks. Kurikuulus Vene propaganda tekitatud „meie Lisa“ valeuudiste afäär Saksamaal tekitas aga väga tugeva vastureaktsiooni ja süüdistused sisepoliitikasse sekkumises.

Moskva rolliks on ja jääb rehepapiliku käitumise abil enda võimekuse suuremana näitamine, sest nagu ülalpool mainitud – alternatiivsete normide kehtestamiseks jõudu napib, olemasolevate rikkumiseks on seda aga piisavalt (Makarychev, Yatsyk 2018b). Liberaalse maailmakorra vaidlustamine Venemaa poolt on seega poolik ja piiratud. Kremli probleemiks on eelkõige väärtuspõhine liberalism, millele ta vastab sotsiaalse konservatiivsuse ja *status quo* püsimise rõhutamisega (Makarychev 2018a; 2018b). Kuid isegi Venemaa rehepapi tegemisel on suhestumine Läänega esmane motivatsioon. Moskva sekkumine Süürias näitas soovi olla regiooni tuleviku üle otsustamisel vältimatu partner samal tasandil teiste suurvõimudega. Ka on Moskva avatud tehnoloogiaalasele koostööle Läänega – ta on seadnud endale eesmärgiks läänelikult moderniseeruda, nähes seda küll pelgalt tehnoloogia ja rahanduse vallas, mitte institutsioonide ja ühiskonna laiemas muutumises. Samuti tunneb Kreml ennast väga hästi rahvusvahelise meelelahutuse ja spordi maailmas (Makarychev, Yatsyk 2018a).

Eesmärgiks on suurem mõjujõud. Liberaalse korra oportunistlik lõhkumine on vaid vahendiks enda kaalu kasvatamisel. Piiratud võimekuse juures ei suudeta pakkuda tõelisi ning globaalsel tasandil piisavalt atraktiivseid alternatiive. Üheks vahendiks mõju kasvatamisel on olnud *de facto* riikide abil Venemaa naabruskonna riikidele surve avaldamine. Järgnevalt vaadatakse pisut laiemalt selliste riiklike moodustiste rolli, enesepositsiooni ja tulevikku rahvusvahelises kogukonnas ning pakutakse viisi, mis vähendaks *de facto* riikide välispoliitilise instrumendina kasutamise võimalust.

DE FACTO RIIGID JA RAHVUSVAHELINE KOGUKOND. Rahvusvaheliselt tunnustamata, kuid *de facto* eksisteerivad riigid on kurikuulsad julgeolekuprobleemide kehastused. Nad esindavad embrüonaalsete institutsioonidega „tekkivaid riike“, mis pidevas võitluses ellujäämise nimel pürgivad riikluse poole ning samal ajal ohustavad rahvusvahelist julgeolekut. Muljet iseseisva tegutsemisvõime puudumisest süvendab ka nende riiklike

Rahvusvaheliselt tunnustamata, kuid *de facto* eksisteerivad riigid on kurikuulsad julgeolekuprobleemide kehastused.

moodustiste sõltuvus mõnest nn patroonriigist ehk riigist, mis neid poliitiliselt, majanduslikult ja sõjaliselt toetab. *De facto* riikidel puudub reeglina agentsus ehk toimevõime või iseseisev võime tegutseda endale eesmärges seades ning nende saavutamise viise valides. Neid peetakse pelgalt patroonriigi subjektideks ja viimase ressursidest sõltuvaks. Paradoksaalselt teeb see neist ka efektiivsed survevahendid patroonriigi välispoliitilises arsenalis. Taoline arusaam ning sellest omakorda tulenev piiratud rahvusvaheline suhtlus vaatab aga mööda selliste riiklike moodustiste tegelikust käitumisest, mis on väga sarnane tunnustatud väike- ja mikroriikidele. Eesti lugejale on ilmselt tuttavam Abhaasia, Lõuna-Osseetia, Transnistria, Mägi-Karabahhi ning Donetsk ja Luganski „rahvavabariikide“ ümber toimuv, kuna need on endise Nõukogude Liidu territooriumil asuvad tuntuimad näited lahendamata konfliktidest. Kui aga eesmärgiks on just stabiilsuse saavutamine ning konfliktiohjamine, peaks rahvusvaheline kogukond

olema rohkem valmis tunnustama *de facto* riikide iseseisvat tegutsemisvõimet. Selle eitamine tekitab soovitu asemel hoopis vastupidise efekti – järjest kasvava sõltuvuse patroonist ning ka suurema isoleerituse rahvusvahelisest kogukonnast, mis omakorda vähendab võimalusi jõuda konflikti lahendamiseni. Teisisõnu, võimaldades *de facto* riikidele suuremat toimevõimet, vähendame me nende kasutatavust/kasutamist välispoliitilise vahendina.

Üks viis selleks on *de facto* riikide kaasamine konfliktiohjamisse ja lahendamisse (Berg, Vits 2019). Kõige ebamõistlikum strateegia *de facto* riikide enda poolt oleks läbirääkimistest keeldumine või osalemine „ebasiira eesmärgiga“ võitmaks aega või vältimaks soovimatute järeleandmist tegemist (Richmond 1998). Kuigi selliseid näiteid on – näiteks Somaaliaa tõrjuv suhtumine Somaalia taasühendamist puudutavatesse konverentsidesse (Shinn 2002) – on *de facto* riigid siiski valdavalt innukad kõnelustel osalejad sellega kaasneva tähelepanu ja võimaliku tunnustuse tõttu.

Mõnel juhul tingib *de facto* riikide osalemise rahvusvahelise kogukonna surve. Näiteks Euroopa Liidu (EL) tingimusselguse poliitika, mis sunnib Kosovot ja Serbiat reas küsimustes läbi rääkima, andes seeläbi *de facto* riigile selgelt jõudu esineda rahvusvahelisel areenil iseseisva tegutsejana. Samas esineb näiteid, kus *de facto* riigid on ise algatajateks. Näiteks nn „küproslaste oma juhitud“ (*Cypriot owned, Cypriot led*) (Michael 2013) rahukõnelused näitasid rahvusvaheliselt tunnustamata Põhja-Küprost samaväärsena rahvusvaheliselt tunnustatud Küprose Vabariigiga, rääkimaks läbi taastühinejate arusaamad riikluse alustest, territoriaalsetest valdustest ja julgeolekugarantiidest. Või Taiwan, mille toimevõime oli eriti selgekujuline president Ma Ying-jeou ametiajal 2008–2016, mil kaks Hiinat sõlmisid rea kokkuleppeid ning 2015. aasta novembris kohtusid mõlema riigi juhid esimest korda viimase 60 aasta jooksul näost näkku.

Endise Nõukogude Liidu alade *de facto* riikides on pilt mitmekesisem. Transnistria on olnud võimalus osaleda nn 5+2 läbirääkimistel. Seevastu Abhaasia ja Lõuna-Osseetia osalemine Genfi kõnelustel (*Geneva International Discussions*) on rohkem piiratud – Gruusia ei tunnusta neid kui konflikti otseseid osapooli, vaid kui Venemaa poolt okupeeritud territooriume. Reaktsioonina Kosovo iseseisvusele ja selle ulatuslikule tunnustamisele tunnustas Venemaa omakorda pärast augustisõda Gruusiaga 2008. aastal nii Abhaasia kui ka Lõuna-Osseetia iseseisvust. Samas on neis mõlemas kohal suur Vene sõjaväekontingent, mida kasutatakse efektiivse survevahendina Gruusia suhtes. Veel üks tuntud endise Nõukogude Liidu ala *de facto* riik – Mägi-Karabahh – on aga näide juhtumist, kus ollakse täielikult isoleeritud mitmepoolsetest Minski grupi kõnelustest ja kus puudub sisuliselt igasugune suhtlus Aserbaidžaaniga.

Need juhtumid osundavad dilemma-dele, mis seisavad nn peremeesriikide ees ehk selliste riikide ees, millest *de facto* riigid reeglina konflikti tulemusena lahku on lõõnud. Läbirääkimised eeldavad teise poole olemasolu ja nõuete mingilgi määral tunnustamist. Juhul kui läbirääkimispositsioonid on diametraalselt vastandlikud – üks pool eeldab taasühinemist ja teine täielikku lahkulöömist –, on tulemuksiks aga paigalseis. Kuigi läbirääkimised ei too *de facto* riikide tunnustamist küll tingimata lähemale, suurendab see nende riiklike moodustiste võimekust iseseisvaks poliitikaks.

Tegutsemisvõime mitmekesisus.

Tunnustatuse mittesaavutamine ei tähenda, et tunnustust soovival toimijal ei ole võimekust iseseisvaks tegutsemiseks siseriiklikes küsimustes. See võib vahel viia pingeteni *de facto* riigi ja patrooni vahelises suhtluses. Selle näiteks võib tuua Põhja-Küprose presidendi Mustafa Akinci ja Türgi presidendi Recep Tayyip Erdoğan'i sõnasõja omavaheliste suhete iseloomu

üle 2015. aasta aprillis (Hürriyet 2015). Või Abhaasia, Lõuna-Osseetia ja Transnistria aeg-ajalt esineva vastuseisu Kremli eelistatud kandidaatide määramisel kõrgetele riiklikele ametikohtadele, mis väljendab hirmu Venemaa liigse mõju üle kohalikus poliitikas (Achba 2016; Kelekhsayeva, Kucera 2017).

Suhtlus lahkulöömist sooviva territooriumiga sõltub olulisel määral geopoliitilisest kontekstist (Berg, Pegg 2018). Kuigi reeglina ei ole *de facto* riikidel võimekust mõjutada otsustusprotsessi rahvusvaheliselt kõige kõrgemal poliitilisel tasandil, on neil võimalus mitmekülgseks piiriüleseks tegutsemiseks madalamal tasandil. *De facto* riigid jälgendavad institutsionaalselt ülesehituselt tunnustatud riike, neil on omad välisministrid, eriesindajad ja aukonsulid; nende kõrged riigiametnikud on külalised riikides, kes neid ametlikult ei tunnusta. Mägi-Karabahhi president on näiteks korduvalt teinud töövisiite Ameerika Ühendriikidesse, Prantsusmaale ja Venemaale ehk riikidesse, mis osalevad Karabahhi konflikti reguleerimises (Kucera 2018; Jamnews 2018). Transnistria president on esinenud kõnega kuulsas Oxfordi Ühingu debateerimisklubis ning Põhja-Küprose asepeaminister ja välisminister on pidanud mitmepoolseid kõnelusi New Yorgis (Deputy Prime Ministry ... 2018). Taolise tegevuse üheks eesmärgiks on hoida kõnealustes riikides ja kogukondades ülal huvi *de facto* riigi vastu, eriti diasporaa olemasolul sihtriigis.

Sellised sidemed on aga pigem erandid ja tunnustamata staatuse tõttu on *de facto* riikidel raskendatud välisabi ja -rahastuse kaasamine. Tagajärjena on nad arengueesmärkide saavutamiseks sunnitud pöörduma oma patroonriigi poole, mis omakorda näitab neid suuresti sõltuvuses olevatena ning süvendab veelgi rahvusvahelist isolatsiooni. Kuigi hüpiknukuks klassifitseerimisel võib olla alust, ei tähenda patrooni abi tingimata suuremat kontrolli *de facto* riigi sisepoliitika üle ehk tegelik pilt on oluliselt mitmekesisem.

Näiteks on Ameerika Ühendriigid andnud Taiwanile relvi müües olulisi julgeolekugarantiisid, kuid riigi sisepoliitikas nad olulist rolli ei mängi. Kosovos seevastu on USA otsene mõju abiprogrammide kaudu märkimisväärne ning rahvusvaheliste organisatsioonide tugev kohalolu siseriiklikus seadusandluses selgelt näha.

Vaieldamatult kõige tugevamalt on aga patroonriigi mõju tuntav endise Nõukoude Liidu alade *de facto* riikides. Nagu ülal mainitud, asuvad nii Abhaasias kui ka Lõuna-Osseetias Venemaa sõjaväebaasid. Samuti on Venemaal olnud sõjaline kohalolek Transnistrias, kuigi viimase iseseisvust Moskva ei tunnusta ning toetab ametlikult sootuks Moldova territoriaalset terviklikkust. Eriti pärast Kosovo iseseisvuse tunnustamist Lääne poolt on Venemaa suhtluses *de facto* riikidega näha teatavat duaalsust – enda välispoliitika eesmärkidele vastavalt kas tunnustatakse või ei tunnustata *de facto* riike. Venemaa 2016. aastal avalikuks tehtud välispoliitika kontseptsioonis rõhutatakse näiteks samas dokumendis üksteisele järgnevates punktides esmalt vajadust tugevdada nii Abhaasia kui ka Lõuna-Osseetia julgeolekulukorda ja majanduslikku iseseisvust, kuna tegemist on „kaasaegsete demokraatlike riikidega“ (The Ministry of Foreign Affairs

Rahvusvahelisel kogukonnal oleks mõistlik kohelda *de facto* riike pigem iseseisvate tegutsejatena.

... 2016, 57), teisalt aga vajadust austada Moldova territoriaalselt terviklikkust Transnistria olukorra lahendamisel (*ibid.*, punkt 58).

Taiwani erandiga on *de facto* riikide keskne probleem olnud institutsioonide nõrkus ning ärälõigatus rahvusvahelistest

turgudest. Varasema riikluse kogemuse puudumisel on valitsemisüsteem tulnud üles ehitada nullist ilma välisnõustajate teadmiste ja abita. Kuigi kaubavahetus välismaailmaga on keeruline, ei ole see samas täielikult võimatu ja pakub ühte võimalust enda agentsuse näitamiseks (Berg 2018). Näiteks on Transnistria võimalik eksportida oma kaupu Euroopa Liitu Moldova ja ELi vahel sõlmitud leppe abil, aga vaid juhul, kui antud ettevõtted on registreeritud ka Moldovas.

Abhaasia, Mägi-Karabahhi ja Lõuna-Osseetia puhul koolitab ja harib patroonriik nende diplomaate ja ametnikke ning mõnel juhul lausa lähetab enda ametiisikuid sinna tööle. Vastutasuks ootab patroon muude asjade seas ka ideoloogilisest liinist kinnipidamist, rahvusvahelist lojaalsust ning strateegilisi eesõigusi (Spanier, Shoemaker 1984). Pärast Venemaa-poolset tunnustamist on Abhaasia ja Lõuna-Osseetia ka tihedalt seotud koostöölepetega, mis koos suure sõjalise kohalolekuga annavad Venemaale võimaluse nende sisepoliitikat paremini kontrollida. Mägi-Karabahhi puhul juhib patroonriik Armeenia aga mitteametlikult selle vaidlusaluse territooriumi siseelu.

De facto riigid kui ebatäiuslikud toimijad.

De facto riikide puhul on seega mitmed võimalused enda agentsust näidata, kuid need on selgelt piiratud osaliselt samadel põhjustel, mis painavad väikeriike üldiselt – inimeste vähesus, rahaliste ressursside piiratus ning väike ja vähese võimekusega riigiparaat. Teisalt pärsivad seda aga just *de facto* riikidele iseloomulikud asjaolud ehk nende tekkepõhjuseks olnud rahvusvaheline konflikt ning sellest tulenevad boikotid ja piirangud suhtluses. Kuid ka sellises olukorras on silmakirjalik nende iseseisva tegutsemisvõimaluse täielik eitamine, sest mitte ühelgi riigil, eriti väikeriikidel, ei ole seda samuti täiel määral.

Mitmete mikroriikide puhul (näiteks Andorra, Lichtenstein ja Monaco) on tava-pärane praktika sõlmida naaberriikidega

täiesti vabatahtlikul alusel kokkuleppeid, mis annavad viimastele teatud määral kontrolli nende mõnede riiklike funktsioonide üle ning see ei mõjuta nende kohtlemist suveräänsete riikidena rahvusvahelises suhtluses. Enamgi veel, mingit sorti patronaažisuhte tekitamine või säilitamine on olnud laialt levinud dekoloniseerimisprotsessis, kus endine koloniaalvõim on säilitanud sõjalise kohaloleku territooriumil ja soovi korral sekkunud sisepoliitikasse. Ka Ameerika Ühendriigid on oma sõjalise kohaloleku ja mõju mitmele väikeriigile peale sundinud ning teinud abi ja laenu tingimuslikuks poliitilistest vastutulekutest, sidudes nii näiteks Palau, Marshalli saared ja Mikroneesia riikide föderatsiooni viisil, kus palju sõltu USA huvidest ja soovidest. Limiteeritud toimevõime ja patronaažisuhted on seega tunnused, mis paistavad silma paljude väikeriikide puhul.

Milline mõju võiks olla sellel teadmisel läbikäimisele *de facto* riikidega? Lähtudes eelkõige konfliktiohjamise ja rahumeelse koosseksisteerimise eesmärkidest, oleks rahvusvahelisel kogukonnal mõistlik kohelda *de facto* riike pigem iseseisvate tegutsejatena. Toimevõime täielik eitamine annab nimelt just vastupidise efekti ja sunnib *de facto* riigi tihedamasse alluvussuhtesse oma patrooniga. Hoiatavaks näiteks on siin Abhaasia ja Lõuna-Osseetia, millel erinevalt Mägi-Karabahhist ei ole võimalust toetuda suurele diasporaale ja mis selle tõttu on sattunud isoleerituse nõiarings, kus kasvav sõltuvus Venemaast suurendab omakorda nende rahvusvahelist isolatsiooni ja vastupidi. Tagajärjeks on Kremli suurem võimekus kasutada neid Gruusia mõjutamisel ja piirkonna destabiliseerimisel vastavalt vajadusele.

Ilmselt on kõikide riikide tegutsemisvabadus mingil määral piiratud erinevate kokkulepete tõttu. Paradoksaalselt on aga tunnustatud riikide puhul toimevõime piiranguid koheldud kui nende enda iseseisva tegutsemisvõime osa – tunnustatud riigil on täielik vabadus sõlmida suhteid, mille

tagajärjeks on nende agentsuse piiramine kuni liiduni mõne teise riigiga. Selles valguses võib küsida, kuivõrd piirab *de facto* riikide võimekust nende toimevõime tegelik puudumine või siis hoopis see, et teised ei tunnusta tema otsustusõigust selle üle (Ker-Lindsay, Berg 2018).

Rahvusvahelisel kogukonnal oleks mõistlik kohelda *de facto* riike pigem iseseisvate tegutsejatena.

KOKKUVÕTE. Venemaa Krimmi annekteerimise järgset välispoliitikat iseloomustab ulatuslik rehepapi tegemine. Olukorras, kus ei ideeliselt ega materiaalselt ei suudeta pakkuda välja tõsiseltvõetavat alternatiivi liberaalsele maailmakorrale, on valitud olemasoleva korra kavala lõhkuja strateegia, kus kohmakas Lääs kavaldatakse üle, rikkudes neid mängureegleid, mis on seni kujundanud rahvusvahelist suhtlust. See on kuluefektiivseim viis saavutada soovitud tulemust – Venemaa mõjujõu ja julgeoleku kasvu tema enda seatud tingimustel. See avaldub selgelt ka *de facto* riikide suhtes võetud duaalses strateegias. Vene strateegiale aitab kaasa ka Lääne suhtumine *de facto* riikidesse, nende toimevõime aktiivne eitamine lubab Vene poolel kasutada omakorda paindlikku lähenemist. Esmalt annab see neile võimaluse tugevdada oma patroonriigi rolli olukorras, kus *de facto* riikidel on muu suhtlus raskendatud või võimatu. Teisalt annab see paindlikkuse vastavalt olukorrale otsustada, milliste riikide territoriaalset terviklikkust respektierida ja milliste riikide oma mitte.

Taolist avantüüridel põhinevat välispoliitikat, milles Lääne kehtestatud

reeglitest üleastumist kujutatakse võiduna, hoolimata reaalsest negatiivsetest tagajärgedest Venemaa majandusele ja suhtlusele naaberriikidega, suudetakse koduse avalikkuse silmis edukalt legitimeerida, sest seda toetab tugevalt juurdunud kultuuriline arhetüüp leidliku talupoja näol (Venemaa), kes kavaldab juhmi ja aeglase mõisniku (Lääs) reegleid

väänates või neid suisa ignoreerides üle. See ei tähenda, et Lääs peaks üle võtma samasuguse mängulise strateegia Venemaa sammude vastu astumiseks, küll aga saaks Lääs näiteks *de facto* riikidega suhtluses oluliselt vähendada Vene mõjuvõimu nende üle ja piirata sel moel Vene rehepapi mänguruumi.

KASUTATUD ALLIKAD

- ACHBA, A. (2016). Abkhazia – Russia's Tight Embrace. – https://www.ecfr.eu/article/essay_abkhazia_russias_tight_embrace.
- BERG, E. (2018). Bridging the Divide Between Parent States and Secessionist Entities: A New Perspective for Conflict Management? – *Space and Polity*, 22(1), 15–29. DOI: 10.1080/13562576.2018.1457341.
- BERG, E., MÖLDER, M. (2018). The Politics of Unpredictability: Acc/secession of Crimea and the Blurring of International Norms. – *East European Politics*, 34(4), 400–417. DOI: 10.1080/21599165.2018.1497986.
- BERG, E., PEGG, S. (2018). Scrutinizing a Policy of „Engagement without Recognition“: US Requests for Diplomatic Actions with De Facto States. – *Foreign Policy Analysis*, 14(3), 388–407. DOI: 10.1093/fpa/orw044.
- BERG, E., VITS, K. (2019). Exploring De Facto State Agency: Negotiation Power, International Engagement and Patronage. – G. Baldacchino, A. Wivel (Eds.). *Research Handbook on the Politics of Small States* (xxx–xxx). Edward Elgar Publishers [ilmumasa].
- DEPUTY PRIME MINISTRY AND MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS. (2018). Özersay Continues His Contacts in New York. Turkish Republic of Northern Cyprus. – <https://mfa.gov.ct.tr/ozersay-continues-his-contacts-in-new-york/>.
- HÜRRİYET. (2015). Erdoğan Engages in War of Words with New Turkish Cypriot Leader. – *Hürriyet Daily News*, 27.04. – <http://www.hurriyetdailynews.com/erdogan-engages-in-war-of-words-with-new-turkish-cypriot-leader-81607>.
- JAMNEWS (2018). Leader of Karabakh Armenians Touring OSCE Countries – What Does Azerbaijan Have to Say? Baku, 27.11. – <https://jam-news.net/leader-of-karabakh-armenians-touring-osce-countries-what-does-azerbaijan-have-to-say/>.
- KAZHARSKI, A., MAKARYCHEV, A. (2018). Europe in Crisis: „Old“, „New“, or Incomplete? – *Ponars Eurasia*. Policy memo 515. – http://www.ponarseurasia.org/memo/europe-crisis-old-new-or-incomplete#_ftn1.
- KELEKHSAYEVA, I., KUCERA, J. (2017). South Ossetia: Voters Opt Against the Kremlin Favorite. *Eurasianet*. – <https://eurasianet.org/south-ossetia-voters-opt-against-the-kremlin-favorite>.
- KER-LINDSAY, J., BERG, E. (2018). Introduction: A Conceptual Framework for Engagement with De Facto States. – *Ethnopolitics*, 17(4), 335–347. DOI: 10.1080/17449057.2018.1495362.
- KRULL, H. (2006). Loomise mõnu ja kiri. *Essee vanarahva kosmoloogias*. – *Loomingu raamatukogu*, 5–6. Tallinn: Sihtasutus Kultuurileht.
- KUCERA, J. (2018). Nagorno Karabakh Leader Makes Unprecedented Visit to Washington. *Eurasianet*. – <https://eurasianet.org/nagorno-karabakh-leader-makes-unprecedented-visit-to-washington>.
- LIPOVETSKY, M. (2009). – <http://magazines.russ.ru/nlo/2009/100/li19.html>.
- MAKARYCHEV, A., YATSYK, A. (2018a). Entertain and Govern. From Sochi 2014 to FIFA 2018. – *Problems of Post-Communism*, 65(2), 115–128. DOI: 10.1080/10758216.2018.1433960.
- MAKARYCHEV, A., YATSYK, A. (2018b). Russia as a Counter-Normative Soft Power: Between Ideology and Policy. – A. Joedicke (Ed.). *Religion and Soft Power in the South Caucasus*, 215–234. London and New York: Routledge.
- MAKARYCHEV, A. (2018a). Normative and Civilisational Regionalisms: The EU, Russia and their Common Neighbourhoods. – *The International Spectator*, 53(3), 1–19. DOI: 10.1080/03932729.2018.1483630.
- MAKARYCHEV, A. (2018b). Beyond Geopolitics: Russian Soft Power, Conservatism and Biopolitics. – *Russian Politics*, 3(1), 135–150. DOI: 10.1163/2451-8921-00301007.
- MICHAEL, M. (2013). 'Cypriot-led, Cypriot-owned': Cyprus Talks Revisited. – *Australian Journal of International Affairs*. 76(4), 526–539. DOI: 10.1080/10357718.2013.803028.
- MOROZOV, V. (2017a). Russian Society and the Conflict in Ukraine: Masses, Elites and National Identity. – A. Pikulicka-Wilczewska, G. Uehling (Eds.). *Migration and the Ukraine Crisis*, 116–128. Bristol: E-International Relations.

MOROZOV, V. (2017b). Organic Tradition or Imperial Glory? Contradictions and Continuity of Russian Identity Politics. – Russian Analytical Digest, 198, 6–9.

MOROZOV, V. (2018a). Russia's Internal Otherness. Yale Global. – <https://yaleglobal.yale.edu/content/russias-internal-otherness>.

MOROZOV, V. (2018b). Identity and Hegemony in EU-Russia relations: Making Sense of the Asymmetrical Entanglement. – T. Casier, J. DeBardeleben (Ed.). EU-Russia Relations in Crisis: Understanding Diverging Perceptions, 30–49. London, New York: Routledge.

MOROZOV, V., KUROWSKA, X., RESHETNIKOV, A. (2018). Why Russia's Strategic Deception Is Popular: The Cultural Appeal of the Trickster. – <http://www.ponarseurasia.org/memo/why-russias-strategic-deception-popular-cultural-appeal-trickster>.

RICHMOND, O. (1998). Devious Objectives and the Disputants' View of International Mediation: A Theoretical Framework. – Journal of Peace Research, 35(6), 707–722. DOI: 10.1177/0022343398035006004.

SPANIER, J., SHOEMAKER, C. (1984). Patron-Client State Relationships. New York: Praeger.

SHINN, D. (2002). Somaliland: The Little Country that Could. – Africa Notes, 9. – <https://www.csis.org/analysis/africa-notes-somaliland-little-country-could-november-2002>.

THE MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS OF THE RUSSIAN FEDERATION. (2016). Foreign Policy Concept of the Russian Federation (approved by President of the Russian Federation Vladimir Putin on November 30, 2016). – http://www.mid.ru/en/web/guest/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCKB6BZ29/content/id/2542248.